

EVHADÜDDİN-İ MERÂĞÎ'NİN GAZELLERİNDE SÂKÎ MEFHUMU

The Meaning of Saki at The Ghazel of The Evhadüddin Meragi

Esengül UZUNOĞLU SAYIN

Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye
Res. Assist. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Science and Letters Department of Eastern Languages and Literature, Tokat, Turkey
esengul.sayin@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-5338-8067>

📌 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 06.09.2020

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2020

” Atıf / Cite as: Uzunoğlu Sayın, Esengül. “Evhadüddîn-i Merâğî'nin Gazellerinde Sâkî Mefhumu”. *Mütefekkir* 7/14 (2020), 585-598. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.849988>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

EVHADÜDDİN-İ MERÂĞÎ'NİN GAZELLERİNDE SÂKÎ MEFHUMU*

Öz

Meclisin en önemli unsurlarından olan sâkî; Arapça'da içki sunan anlamına gelmektedir. Sâkî bazen meclisin huzur ve düzenini sağlayan kişi, bazen dikkatleri üzerine çeken sevgili, bazen de kendi başına bir otoritedir. Tasavvufî manada ise sâkî mürşit kişidir. İlkbahar mevsimlerinde, genellikle çimen, kır ve gül bahçesi gibi güzel yerlerde kurulan içki ve eğlence dolu olan meclislerde sevgili, sâkî, çalgıcı ve şairler toplanır, içip eğlenirlerdi. Bazen de bu meclis meyhanelerde, evlerde ve tekkelerde kurulur, meclise katılan herkes yan yana ve daire şeklinde yere otururdu. Bu meclisin vazgeçilmez unsurlarından olan ve kadeh dağıtıp içki sunmakla hatta bu meclisin düzenini sağlamakla görevli olan sâkî, elindeki büyük kadehle meclisteki herkese içki sunardı. Mecliste ayrıca musiki çalar ve raks yapılırdı. Bu meclis sabaha kadar sürer, tütsüler yanıp etrafa hoş kokular yayılır ve mum yanardı. VIII./XIV. yüzyıl Fars edebiyatı sufi şairlerden olan kaside, gazel, mesnevi nazım türleriyle yaklaşık on beş bin beyit şiir kaleme alan Evhadüddîn-i Merâğî de şiirlerinde sâkî mefhumunu kullanmış, sâkîden ve görevlerinden, sâkînin güzelliğinden ve sâkîye ait güzellik unsurlarından şiirlerinde bahsetmiştir. Çalışmada Evhadî'nin sâkî ile ilgili beyitleri tespit edilmiş, şairin sâkî mefhumunu nasıl kullandığı gazellerinden getirilen örnek beyitlerle gösterilmiştir. Başlıkların yanındaki dipnotta şairin Dîvân'ındaki ilgili benzer örneklerin sayfa numarası ve beyit numarası verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fars Edebiyatı, Dîvân, Bezm, Sâkî, Gazel, Evhadüddîn-i Merâğî.

The Meaning of Saki at The Ghazel of The Evhadüddin Meragi

Abstract

Sâkî, one of the most important elements of the assembly means the one who serves drink in Arabic. Sometimes it is the person who provides the peace and order of the assembly, sometimes the lover who draws attention, and sometimes he is an authority on his own. In the mystical sense, he is a real master. In the spring seasons, the assembly, which is usually filled with drinks and entertainment, established in beautiful places such as grass, countryside and rose garden, is called bezm. Lovers, jurists, musicians and poets gathered in these councils, drank and had fun. Sometimes this assembly was set up in taverns, houses and lodgings, everyone who participated in this assembly would sit side by side and in a circle. Sâkî who is an indispensable element of this assembly and the task of delivering a drink and serving drinks, even ensuring the order of this assembly, offered a drink to everyone in the councils with a large glass in his hand. There was also music and raks(dance) in the council. This council lasts until morning, incense flashes, pleasant scents spread, and candle burned. Evhadüddîn Merâğî who is one of the poets of sufism of 8th/14th century, wrote about fifteen thousand couplet poetry with the different verse such as ode, ghazal, mathnawi, have used the meaning of saki, duties of the saki, from the beauty of saki and from the beauty elements of saki at his poems. In the study, the couplets of Evhadî related to saki were determined. The sample brought from the ghazals of how the poet used the concept of was examined with couplets. In the footnote next to the headings, the page number and the couplet number of the similar examples in the poet's Diwan are given.

Keywords: Persian Literature, Diwan, Bezm, Saki, Ghazel, Evhadüddin Meragi.

GİRİŞ

Divan şiirinin önemli unsurlarından olan sâkî, Arapça bir kelime olup

* Bu çalışma yazarın "Evhadüddîn-i Merâğî ve Gazellerinin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

kadeh sunan, içki sunan; insan ruhuna Allah aşkı, Allah nuru saçan kimse olarak tabir edilmektedir. Bezm aleminin en önemlilerinden sayılmaktadır. Ortama neşe ve mutluluk katmaktadır. Öncelikli görevi bezm meclisinde dolaşıp içki dağıtmaktır. Ancak sâkî için içki dağıtmak çok kolay bir şey değildir, çünkü kadeh tektir ve sâkî bir kadehle meclisteki herkese aynı kadehin farklı yerleriyle içki sunmak zorundadır. Sâkî kadehi meclistekilere her sunuşunda kadehi eline aldıktan sonra içenin dudağının değdiği yeri belirler ve bir başkasına tekrar kadehi uzatırken de o yeri çevirerek başka bir yerden ona şarap sunar. Böylece sâkî üstün kabiliyet ve becerisi ile sunduğu aynı kadehin farklı yerlerinden herkesin içki içmesini sağlar.¹

Bezm'in sözlük anlamı içkili, eğlenceli meclis demektir. Bu meclis belirli kurallara dayalı, âdâbı ve geleneği olan bir ayın hükmündedir. Bu meclisin olmazsa olmazları sâkî, şarap, kadeh ve meclisin düzenleneceği uygun bir mekandır. Bezm meclisi bahar mevsiminde, genellikle de hava karardığında başlamaktadır. Görevliler sofrayı, yemekleri, içecekleri hazırlayıp mumları yakar ve misafirleri beklerdi. Misafirler geldiği zaman ev sahibinin yanına oturup çember oluştururdu. Meclisi düzenleyip çemberin iki ucunu oluşturan kişiye ser-halka denilirdi. Sonrasında sâkî gelir ve elindeki sürahiden kadehe şarap döker, şarabın içine zehir ya da uyuşturucu madde katmadığını kanıtlamak için herkesin gözünün önünde şarabın ilk yudumunu kendisi içerdi. Daha sonra sâkî ilk kadehi ser-halkaya verip halkadaki diğer kişilere uzatırdı. Sâkî bu şekilde kadehi meclistekilere uzatıp içki dağıtırdı. Sâkî mecliste sarhoş olmayanlara dolu kadeh, sarhoş olanlara ise yarım kadeh uzatırdı. Bu şekilde meclisteki eğlence devam eder, sâkî ise meclisteki bazı kişilere boş kadeh uzatır, boş kadehi alanların da sarhoş olduğunu anlar ve onları sızmaları için bir köşeye çekerdi. Bütün gece bu şekilde devam eden bezm meclisi şafakla birlikte biterdi.²

Sâkî; mecliste neredeyse bütün işleri yapmakla görevli bir karakterdir. Genel olarak görevleri ise mecliste kadeh sunmak, şarap içmeyenlere ısrar ederek şarap içmeye teşvik etmek, içkiyi pay etmek, meclis düzenini bozması için sarhoşlara içki vermemek, boşalan kadehi tekrar doldurup devre devam etmek, meclis düzenini sağlamak, meclisteki mumları yakmak hatta

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017), 915; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 387; Savaşkan Cem Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve İlgili Unsurlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 224-237; Mehmet Kılıç, "Sünbülzâde Vehbî'nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2016) 404; A. S. Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 304.

² Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve İlgili Unsurlar*, 177-179; Kılıç, "Sünbülzâde Vehbî'nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar", 403-404; Hasan Ekici, "Bâkî Divanı'nda Sâkî Mefhumu", *Journal of Turkish Language and Literature* 3 (2017), 57; Bekir Belenkuyu, "Lâmîi Çelebi'nin Mesnevilerinde Sakinameler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8 (2019), 292-293.

meclise katılanların şevk mumunu yakmak, içki dağıtarak meclistekileri sarhoş etmektir. Sâkî bütün bu görevleriyle birlikte bu meclislerde eksiksiz ve kusursuz olmak zorundadır. En belirgin fiziksel özelliği ise sâkînin gül yanaklı, peri yüzlü, lale yanaklı, gümüş tenli, lal dudaklı ve nazik olmasıdır. Bütün bu güzellik unsurları sâkînin genç olduğunun ayrıca göstergesidir. Şairler, sâkînin bütün bu güzellik unsurlarıyla insanların aklını başından aldığı, görenlerin ona âşık olduğunu ve aklını yitirdiğini şiirlerinde işlemiştir. Ayrıca bazı şairlerin de sâkîyi Hızır olarak tabir ettiği, dağıttığı içkinin ise kevser suyu, bengisu olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.³

Fars edebiyatının ünlü âlim, sûfî ve şairlerinden olan, hicri yedinci yüzyılda yaşamış, Evhadî mahlasıyla bilinen, hayatı hakkında fazla bilgi olmayan, kaynaklardan ve eldeki mevcut kaynaklardan anlaşıldığı üzere İsfahanlı olan, kaside, gazel, terciibent ve rubailerden oluşan yaklaşık on iki bin beyit şiir söyleyen, *Dîvân*, *Mantıku'l-uşşâk/Dehnâme*, Câm-ı Cem adlı eserleri olan, şiirlerinde genellikle vahdet-i vücûd, Allah'ın varlığı ve birliği, Allah ve âlem ilişkisi, ilahî aşk; bu aşk yolunun zorlukları, hakikat, Hz. Peygamber'e, peygamberlere, Ehli Beyt'e, tarikat büyüklerine sevgiyi ve Allah'a kavuşma isteğini işlemiş olan Evhadüddîn-i Merâgî⁴ de gazellerinde sâkî mefhumunu kullanmış, sâkînin içki dağıtması, kadeh döndürmesi, meclistekileri sarhoş etmesi, meclis düzenini sağlaması gibi görevlerinden bahsetmiş, sâkînin güzellik unsurları üzerinde durarak da onun güzelliğinden, insanları kendine âşık edip, aklını başından aldığı söylemiştir. Evhadî'nin gözünde sâkî bazen bizat sevgili, dağıttığı şarap da ilahî aşk şarabıdır.

1. EVHADÜDDÎN-İ MERÂGÎ'NİN GAZELLERİNDE SÂKÎ MEFHUMU

Sâkî, tasavvufta hakiki kâmil mürşittir. Aşk şarabı sunar, vahdet feyzini verir. Buna ek olarak sâkî; su, şarap ve benzerlerini sunan kişidir. Ancak genel olarak sâkînin görevi meyhane ya da meclislerde şarap sunmaktır. Meyhane ve mecliste içki sunan sâkî, insanı maddî aşkın yoluna çeker, tasavvufta da mürşit-i kâmil ilâhî aşk yolunda yol göstericidir.⁵

Evhadî gazellerinde sâkîden şu şekillerde bahsetmiştir:

1. 1. Şarap Dağıtması/Sunması

مردم شهرم به می خوردن ملامت می کنند

³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 387; Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 224-237; Kılıç, "Sünbülzâde Vehbî'nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar", 404.

⁴ Evhadüddîn-i Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî* (Tahran: İntişârât-i Mehâret, 1362/1983), 22; Evhadüddîn-i Merâgî, *Kulliyât-i Eş'âr-i Evhadî-yi İsfahânî* (Tahran: İntişârât-i Çârîh, 1391/2012), 55; Abdurresûl-i Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sohenverân* (Tahran: İntişârât-i Firdovs, 1368/1989), 108; Zebîhullâh-i Safâ, *Târîh-i Edebiyyât Der İrân* (Tahran: İntişârât-i Çabek, 1386/2007), 831-832; Nureddin Abdurrahmân-i Camî, *Nefehâtü'l-uns* (Tahran: İntişârât-i Firdovs, 1386/2007), 603.

⁵ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 318.

ساقیا، می ده، بھل، کایشان قیامت می کنند⁶

Şehrimin halkı beni şarap içtiğim için kınar, ey sâkî şarap ver, bırak onlar kıyamet koparsın.

Halk arasında sufi bir şair olarak tanınan Evhadî beyitte sâkînin kadeh sunarak şarap verdiğini söylemiş ve sâkîden şarap istemiş, şarap içtiği için de insanların onu kınadığını ifade etmiştir. Şaire göre insanların onu kınaması önemsizdir. Onun için önemli olan şarap içerek sarhoş olmak, gönlündeki aşkı artırmaktır.

Divan edebiyatında, halk edebiyatında hatta tasavvuf edebiyatında dahi kullanılan şarap, mutasavvıflar için aşkın simgesi ve ruh coşkunluğuna bir sebep, vahdete ulaşma yolunda mutlak olan aşka ulaşmak için de bir araçtır. Ayrıca salikin gönlünde akan ve onu neşelendiren bir zevk olarak da tabir edilmektedir. Şairler şiirlerinde şarabı sıklıkla kullanmış ancak bu şarabın maddi şarap mı manevi şarap mı olduğu tam olarak tespit edilememiş, okurun onu anlamlandırması sağlanmıştır.⁷ Ancak Evhadî'nin şiirde kastettiği manevi şarap ve ilâhî aşktır.

جامی بیار، ساقی، از آن بادهای خام
وز عکس او بسوز من نیم جوش را⁸

Sâkî, o ham şaraplardan bir kadeh getir ve onun yansımından ben yarım coşmuşu yak.

Beyitte Evhadî, sâkî'den ham şarap istemiş ve kadehte olan şarabın yansımından ben yarım coşmuşu yak diyerek kendinin aşk yolunda tam olmadığını; ama aşk yolunda yanmak istediğini söylemiş, ham şarap içerek ruhunun daha da coşacağını ifade etmiştir. Şairin kastettiği ilahî aşk şarabıdır.

Şarap; lezzetiyle ve içeni sarhoş etmesi gibi yönleriyle bezm meclisinin vazgeçilmez unsurlarından biridir.⁹ Kendinin aşk yolunda pişmediğini ifade eden şairler, içtikleri şarapla daha da pişip yanacaklarını söylemiştir. Bu yönleriyle şarap; aşk'ı Allah'a ulaşma yolunda amaç olarak gören tasavvuf ehli için ruh coşkunluğuna araç olarak kabul edilmektedir.

بده ساقی، چو کشتی ساغر می
به یاد دجله بغداد هیلا¹⁰

Sâkî gemi gibi bir şarap kadehi ver, Bağdad'ın Diclesinin anısına.

⁶ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 209/1; benzer örnekler için bk. Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 149/10, 274/18, 345/20, 347/20.

⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 52; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017), 578; Osman Aslanoğlu, *İran Şiirinin Kraliçesi Pervîn-i İ'tisâmî Divan Tahlili* (İstanbul: Name Yayınları, 2018), 281.

⁸ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 108/2.

⁹ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. haz. Cemal Kurnaz. (Ankara: Berikan Yayıncılık, 2013), 382.

¹⁰ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 113/17.

Beyitte Evhadî sâkîden gemi gibi bir kadeh istemiştir. Şair kadehi gemiye benzeterek Bağdat'ta bulunan Dicle nehrinin adını anmış, gamı ve eğlenceyi Dicle nehri olarak tasavvur etmiştir. Dicle nehrinde meclise katılanları kıyıya ulaştıran tek aracın gemi gibi bir kadeh olduğunu ifade etmiştir.¹¹

Kadeh; ilahi aşk yolcusunun ruh halini anlatmak için kullandığı araçlardandır. Güneşe benzeyen, rengi kızıl ve parlak olan kadeh, mecliste sürekli döner. Sevgilinin güzelliği de kadehi andırır. Âşık sarhoş olmak ister ve kadehten içtikçe içer. Ayrıca kadeh, Allah'a ulaşmada bir araçtır. İçinde aşk şarabı vardır ve Allah'ın gizli sırlarının içinde var olduğu bir kaptır.¹²

ساقی، بیار باده گل رنگ مشک بوی
کار باب عقل زحمت او باش می دهند¹³

Sâkî misk kokulu gül renkli şarap getir; çünkü akıllılar alçaklar gibi eziyet ederler.

Evhadî beyitte sâkîden misk kokulu, gül renkli şarap istemiş, şarabı güzel kokusu münasebetiyle miske, rengi münasebetiyle ise güle benzetmiştir. Sâkîden şarap istemesinin sebebini ise akıllıların yani âşık olmayanların eziyet etmesi olduğunu ifade etmiştir.

Şairin beyitte şarabı ceylanın göbeğinden çıkan miske benzetmesi hem miskin hem de şarabın güzel kokulu olmasından ötürüdür. Şarap ve gülün birlikte zikredilmesi, şarabın kadeh içinde olması münasebetiyledir. Kadeh şekli münasebetiyle ve içindeki şarabın kırmızı renkli olması yönüyle güle benzetilmektedir.¹⁴ Ayrıca beyitte kullanılan gül renkli kavramı bezmin bahar mevsiminde kurulması ve gülün de bahar mevsiminde açmasından ötürüdür.

ساقی، میار جز قدح آن شراب صاف
مطرب، مگوی جز سخن آن لب خموش¹⁵

Sâkî, o saf şaraptan başkasını getirme, çalgıcı o suskun dudağın sözünden başkasını söyleme.

Evhadî, sâkîye saf şaraptan başka bir şarap getirmemesini söylemiş, çalgıcıdan ise suskun kişinin sözünden başka bir şey söylememesini istemiştir.

Şairlerin şiirlerine konu olan şarap, beyitte saf şarap olarak tabir edilmektedir. Saf şarap; halis, duru, saf, katıksız şarap anlamına gelmektedir ve üzümün hiçbir madde konulmadan kendi kendine mayalanmasıyla oluşan

¹¹ Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 278.

¹² Nazire Erbay, "Mevlânâ'nın Rubâilerinde Tekâmülün Dört Unsuru Şarap, Kadeh, Sâkî ve Şems", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (2016), 105.

¹³ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 209/13.

¹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 52; Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 141.

¹⁵ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 249/25.

şarap çeşididir. Divan şairleri saf şarap mefhumunu şiirlerinde çeşitli şekillerde işlemişlerdir.¹⁶

Bezm meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından olan mutrib,¹⁷ âşık kişinin suskunluğuna tercüman olmakta ve suskun gönlün sesi olarak mecliste hazır bulunmaktadır. Amacı; bezm meclisindekileri şarkılarıyla coşturmak, dertlerini ibraz etmeye tercüman olmaktır.

1.2. Kadeh Döndürmesi ve Sunması

یاران و دوستداران جمعند و جام گردان
مطرب همیشه گویا، ساقی مدام گردان¹⁸

Sevgililer ve sevenler toplanmış ve kadeh dolaşmaktadır, çalgıcı daima şarkı söylemektedir, sâkî her zaman şarap döndürmektedir.

Beyitte şair, sâkînin şarap kadehini meclistekilere döndürerek verdiği den, âşık, maşuk herkesin mecliste hazır bulunduğu andan, çalgıcının şarkı söylediğinden ve meclisteki düzenden bahsetmiştir.

بگردان باده، ای ساقی، چو اندر خیل عشاقی
به من ده شربت باقی، که بیمار خراباتم¹⁹

Ey sâkî, âşıklar ordusunun içinde şarabı döndürdükten sonra bana kalan şarabı ver; çünkü ben şarabın tutkunuyum.

Evhadî, bezm meclisinde âşıkların arasında şarabı döndürdükten sonra kalan şarabı istemiş, kendini de şarabın tutkunu olarak tanımlamıştır.

Artık, geri kalan anlamında kullanılan bâkî kelimesi şarap ile birlikte zikredildiğinde akşam başlayan ve sabaha kadar süren eğlence meclislerinde kalan artık şarabı ifade etmektedir. Şairler bu artık şarapları şiirlerinde farklı şekillerde işlemişlerdir.²⁰

Sâkî, mecliste elindeki kadehi döndürürken, şaraba karşı dayanıksız olan ve hemen sarhoş olanlara şarap verirken kadehi tam doldurmadan verir. Sâkî bu durumda meclistekilere bazen boş kadeh uzatır, bu boş kadehi alanlara da tekrar dolu kadeh vermez. Bu durumun sebebi sarhoş olup meclisi dağıtma potansiyeli olanların meclisin huzurunu bozmamasıdır. Sâkî mecliste bu şekilde huzuru sağlar ve şarabı herkese pay eder.²¹

1.3. Sevgili Olarak Sâkî ve Mecliste Hazır Bulunması

ساقی، بده شرابم، کندر چنین بهاری

¹⁶ Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 36.

¹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 337; Kılıç, "Sünbülzâde Vehbî'nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar", 405.

¹⁸ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 307/15.

¹⁹ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 263/11.

²⁰ Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 38.

²¹ Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 226.

توان شراب خوردن بی مطربی و یاری²²

Sâkî bana şarap ver, çünkü böyle bir baharda sevgilisiz ve çalgıcısız şarap içilmez.

Beyitte şair, sâkîden şarap istemiş, bunun sebebinin de böyle güzel bir bahar mevsiminde sevgili ve çalgıcı olmadan şarap içilemeyeceği olarak ifade etmiştir. Ayrıca beyitte sâkî olarak tanımlanan aslında bizzat sevgilidir. Şair, sevgilinin elinden içtiği aşk şarabıyla daha da sarhoş olmak istemektedir.

Divan şairlerinin gözünde sâkî sevgili hükmünde ya da bizzat sevgilinin kendisidir. Bütün bu durumlarda dahi sâkî güzelliğiyle mecliste dikkat çeker. Hatta mecliste hazır bulunan âşıklar sâkînin güzelliğinden ötürü sarhoş olup kendilerinden geçer. Bazen de âşıklar sâkîden içki değil dudağını kendilerine sunmasını ve kavuşmayı ister.²³

ساقی، میان بیند که هنگام عشرتست

می در پیالها کن و گل در کنارها²⁴

Sâkî, hazır ol çünkü mutluluk zamanıdır, şarabı küçük kadehlere dök ve kucakları gülle doldur.

Beyitte şair, sâkînin mecliste hazır bulunmasını çünkü bahar gelip eğlence meclisinin kurulduğunu söylemiştir. Bu mecliste şarabı küçük kadehlere koyarak dağıtmasını ve herkesin kucaklarını da gülle doldurmasını yani mutluluk ve tazelik dağıtmasını istemiştir. Ayrıca kucağı gülle doldurmak ve mutluluk zamanı ifadesi beyitte baharın geldiğinin ve bezm meclisinin kurulma zamanının olduğunun göstergesidir.

1.4. Sarığın Şarap Uğruna Satılması/Rehin Edilmesi

ساقی، از رندان حریفی را بخوان

تا به می بفروشد این دستار ما²⁵

Sâkî, rindlerden bir dostu çağır da bizim bu sarığımızı şaraba satsın.

Beyitte şair, sâkîye seslenmiş, bir rind dostu çağırmasını isteyerek, rindin dahi şarap uğruna sarığı satacağını ifade etmiştir. Şiirde sarığı şaraba satmak ibaresi kullanılarak "hırka veya sarığı şaraba rehin etmek"²⁶ deyimine işaret edilmiş, şarap uğruna iki dünyadan da vazgeçildiği ifade edilmiştir. Ayrıca beyitten de anlaşıldığı üzere bu aşk maddi bir aşk değil ilâhî aşktır.

Dünya işlerini önemsemeyen, dünyaya bir pul kadar değer vermeyen,

²² Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 373/2.

²³ Kılıç, "Sünbülzâde Vehbî'nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar", 404.

²⁴ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 118/10; benzer örnekler için bk. Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 121/20, 231/8, 342/17.

²⁵ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 114/19.

²⁶ İ. Hakkı Aksoyak, "Hırkayı (Deveyi, Şalvarı) Şaraba Vermek Söyleyişi Üzerine Art- Zamanlı Yöntemle Bir Deneme", *Millî Folklor* 23 (2011), 85-87.

iyi kötü kavramlarını birbirinden ayırt etmeyen bir topluluk olan rindin ²⁷ dahi sarığını şarap içmek için satmaya meyilli olduğu ifade edilmektedir. Kast edilen ilâhî aşk olunca aşk yolunda ayıplanmak da âşık için önemli olmaz.

ساقی، بده آن جام و ز من جامه برافکن
تا خرقه دگر بر سر زنار نپوشم²⁸

Sâkî, artık hırkayı zünnarın üzerine giymeyeyim diye o kadehi ver ve benden elbiseyi çıkar.

Evhadî, hırkayı zünnarın üzerine giymeyeyim diye elbisesini üzerinden çıkarmasını istemiştir. Beyitte şairin kastettiği papazlığın alametlerinden olan zünnarın hırkanın altında kalmaması yani kendini gizlemek durumunda olmaması için sâkîden elbisesini bedeninden çıkarmaya yardımcı olması ve kadeh sunmasıdır. Şair yalancı zühtten vazgeçmiş, aleni bir şekilde sâkîden içki istemiştir.

Sufi ve tarikat mensuplarının giydiği yakasız ve kolsuz cübbe olarak tanımlanan hırka, şeyh tarafından müride giydirilir ve bu hırkada şeyhe bağlılığın ifadesidir. Bu hırkayı giyenler dünya ile alakalı işlerden el etek çekerek kendilerini sadece Allah'a ve O'nun yoluna adar. Hırka "irade hırkası" ve "teberrük hırkası" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İrade hırkası müritlere giydirilmektedir. Teberrük hırkası ise tasavvufa ilgi duyan fakat bir tarikata mensup olmayan kişilere giydirilen hırkadır. Şeyh tarafından müride giydirilen hırka o şeyhe bağlılık anlamı taşımaktadır.²⁹

Papazların beline bağladığı püsküllü, örme bir kuşak olan zünnar, evlenmemiş olmanın bir alametidir. Tasavvufta ise kişinin kendini Allah'a adaması anlamındadır.³⁰

پیش آر، ساقی، آن می چون زنگ را
تا ما براندازیم نام و ننگ را³¹

Şanı şöhreti kendimizden atalım diye sâkî o parlak şarabı huzura getir.

Evhadî, sâkîden parlak şarabı meclise getirmesini, sarhoş olup kendi şanını şöhretini bir kenara bırakmak istediğini söylemiştir. Beyitte şair, şarabı kadehin içindeki yansımasından ötürü parlak olarak tabir etmiş, sarhoş olup kendini, şanını, şöhretini, halk arasındaki namını bırakıp sadece şarap içmek istediğini ifade etmiştir. Aşğa göre şan şöhret, mal mülk aşk uğuna bir an bile tereddüt etmeden feda edilebilir.

²⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 377.

²⁸ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 286/21.

²⁹ Süleyman Uludağ, "Hırka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/373-374; Seyyid Cafer Seccâdî, *Ferheng-i Istilâhât ve Ta'birât-i 'İrfânî* (Tahran: Çâphâne-yi Firdovs, 1393/1985), 191-192; Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 204.

³⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 496.

³¹ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 108/11.

1.5. Âşığın Yanmış Gönlüne Su Serpmesi

آشفتہ ایم و دلشده، یا مطرب السماع
آتش دلیم و غمزده، یا ساقی، العطش³²

Perişan ve aşığız ey çalgıcı, dinle gönlümüz ateş gibidir, ey sâkî susuzuz yandık.

Evhadî beyitte perişan ve âşık olduğunu, gönlünün ateş gibi yandığını söylemiş, çalgıcıdan derdini dinlemesini istemiş, sâkiye seslenerek çok susadığını, gönlünün aşk ateşiyle yandığını ifade etmiş ve gönlünde yanan ateşi söndürmek için de şarap istemiştir.

Gönlünde yanan aşk ateşiyle kavrulan şair, içindeki aşk ateşinin sönmesi için sâkiden şarap istemiş, aşkın ilacının şarap olduğunu ifade etmiştir. Çalgıcıdan ise gönlündeki ateşin sesine kulak vermesini ve bu aşka tercüman olarak meclistekilerin halinden haberdar olması için bir ulak olmasını istemiştir.

باز مخمورم، کجا شد ساقی؟ آن ساغر کجاست؟
تشنگان عشق را آن آب چون آذر کجاست؟³³

Yine mahmurum, sâkî nereye gitti? O kadeh nerededir? Aşkın susamışları için ateş gibi o su nerededir?

Şair beyitte sarhoşluktan ötürü mahmur olduğunu söylemiştir. Sâkî nerede, kadeh nerede diye sormuştur. Kendine aşkın susamış demiş, ateş gibi insanın içini yakan o aşk şarabı nerede diye sormuştur. Beyitte kastedilen aşk, ilahî aşk ve içilen şarap da ilahî aşk şarabıdır.

Alemin var olmasının sebebi olarak ifade edilen aşk, sırların açıklanmasına sebeptir. Sadece âşık ve sevgiliyi ilgilendiren, uğruna her şeyin feda edilebileceği kutsal bir duygu, teslimiyet ve sadakattir.³⁴ Sufi şairlerden olan Evhadî de aşkı şiirlerinde işlemiş, aşkı yaşamış ve aşk uğruna birçok sıkıntı çekerek kendini aşk yoluna adamıştır.

1.6. Güzelliği

ساقیان مجلس عشق از برای قتل ما
در لب خود نوش و اندر باده افیون می نهند³⁵

Aşk meclisinin sâkîleri bizi öldürmek için kendi dudağına içki ve şarabın içine afyon koyar.

Evhadî bezm meclislerini aşk meclisi olarak tabir etmiş, bu meclisteki sâkîlerin âşıkların canına kast ettiğini, bunun için de kendi dudağına şarap

³² Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 245/6.

³³ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 130/8.

³⁴ Pelin Seval Çağlayan-Veyis Değirmençay, "Elif Efendi ve Farsça Şiirlerinde Aşk, Âşık", *Current Research of Social Science* 3 (2017), 30.

³⁵ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 209/18.

koyarak âşıkları daha da coşturduğunu, aşığın sâkînin dudağını arzu ettiğini ve ona kavuşmak istediğini ifade etmiştir. Ayrıca sâkîlerin içki ve şarabın içine uyuşturucu madde özelliği taşıyan afyonu attıklarını ve böylece içen âşıkları daha da sarhoş edip kendinden geçirdiğini, canına kastettiğini söylemiştir.

Sâkî ilahî aşk şarabını dağıtan olarak da bilinmektedir. İlahi aşkın şarabını içen şeyda olur. Âşığın kavuşmak için daha da çok içer. Evhadî'de gazellerinde sâkîyi içki dağıtıp aşığı daha da çok âşık eden, güzelliğiyle insanları hayrete düşüren bir karakter olarak zikretmektedir.

Divan edebiyatında mükemmel olması yönüyle tasvir edilen bezm meclisleri, bahar mevsiminde kurulan, genellikle eksigi olmayan, sabahtan akşama kadar devam eden ortamlardır. Böyle mükemmel bir mecliste şarap da çalgıcı da ortamda eşsizdir. Bütün bu yönleriyle meclisin vazgeçilmez unsurlarından olan sâkî de eşsiz güzelliğiyle bu meclise yaraşır bir karakterdir. Güzelliğiyle meclisin baş kahramanlarından olan, meclistekileri güzelliği ile sarhoş eden sâkî, şairlerin şiirlerinde güzellikleriyle yer almıştır. Sâkînin bazen gözünden bazen de dudaklarından bahsedilerek ona ait güzellik unsurları üzerinde durulmuştur.³⁶

همچو چشم خویش ساقی مست می‌دارد مرا
ما کجایم ای مسلمانان و آن کافر کجاست³⁷

Sâkî kendi gözü gibi beni sarhoş ediyor, biz neredeyiz ey Müslümanlar ve o kafir nerededir?

Evhadî, sâkînin güzel gözlerini anarak sâkînin kendini güzel gözlerinin sarhoş ettiği gibi sarhoş ettiğinden bahsetmiştir. Âşık, sâkînin gözünü içkiye benzeterek içki gibi kendisini sarhoş ettiğini ifade etmiştir. Şairler de şiirlerinde sâkînin gözünün kendini içki gibi sarhoş ettiğini işlemişlerdir. Şair kendini Müslüman olarak sâkîyi ise kafir olarak tanımlamıştır.

Göz, âşık için hem sevginin hem de nefretin mekanıdır. Maşuk, aşığı bir bakışıyla darmadağın eder. Bu yönüyle sâkînin gözünün sarhoş ettiğini söyler. Şair kendini Müslüman olarak tanımlamış, sâkîyi ise Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, Müslüman olmayanlar için kullanılan kafire benzetmiştir. Beyitte şair ayrıca sâkînin aşığa ettiği eziyetlerden ötürü sâkîyi kafire benzetmiştir.³⁸

زطرب نمائد باقی، که مرا تو هم وثاقي
چو لب تو گشت ساقی نکند خمّارم امشب³⁹

³⁶ Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, 228-229.

³⁷ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 130/9; benzer örnekler için bk. Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 200/3, 261/13, 372/5, 380/4.

³⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 248.

³⁹ Merâğî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*, 122/7.

Mutluluktan hiçbir şey kalmadı, benle sen aynı odada (yaşarım), senin dudağın sâkî olunca beni humar (sarhoş) etmez.

Beyitte şair, sevgilinin dudağını bezm meclisinde içki dağıtan sâkîye benzetmiştir. Sâkînin dağıttığı şarap meclistikeleri sarhoş edip aklını başından almaktadır. Sevgilinin dudağı ise aşığın ulaşmak istediği sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Şair de sevgilinin dudağını sâkîye benzetmiştir. Bu beyitte sâkînin bizzat sevgilinin kendisi olduğu, aşığın ise o dudağa ulaşma isteğiyle dolu olduğu görülmektedir.

Âşığın gözünde sevgili bir sâkîdir. Bazen de mutribtir. Güzelliğiyle daima dikkatleri üzerine çekmektedir. Âşık da sâkînin içkisinden değil güzelliğinden sarhoş olmaktadır.⁴⁰

تو بودی مطرب و ساقی، تو بودی شاهد باقی
گهم درویش خود خواندی و گاهم محتشم کردی⁴¹

Sen çalgıcı ve sâkîydin, sen ebedi güzeldin, bazen bana kendi dervişin diye seslendin ve bazen beni uşak yaptın.

Beyitte şair sevgilisine bezm meclisinin önemli unsurlarından olan çalgıcı ve sâkî demiş, onu ebedi güzel olarak tanımlamıştır. Şair sevgiliye bazen beni dervişin olarak görür ve itaat ederdin, bazen de beni kendine uşak yapardın demiştir. Bunun sebebi ise maşuğun çelişkili tavırları ve aşığa çektiği eziyettir. Fakat bütün bunlara rağmen âşık için maşuğun eziyeti hoştur. Âşık maşuktan gelen her şeyden razıdır ve halinden de memnundur.

برون شهر، با یاران، شب مهتاب در صحرا
قدح در دست و مطرب مست و ساقی یار خوش باشد⁴²

Şehrin dışında dostlarla, mehtaplı gecede çölde, kadeh elde, çalgıcı sarhoş ve sâkî güzel bir sevgili olur.

Beyitte şair, sâkînin güzel bir sevgili olduğundan, kendisinin mehtaplı, güzel bir gecede kadehin elde, şarkıcının dahi sarhoş olduğunu söylemektedir. Şair yine sâkîyi sevgili olarak ifade etmiştir.

دست او ساقی و لب مطرب و رخ معشوقه
اوحدی واله و آشفته و زار از همه سوی⁴³

Onun eli sâkî, dudağı şarkıcı ve yüzü sevgili, Evhadî her yönden âşık, perişan ve inleyen.

Beyitte şair maşuğun elini şarap dağıtıp sarhoş etmesi yönüyle sâkîye, dudağından çıkan her sözün şarkı gibi ahenkli ve hoş olması yönüyle şarkıcıya ve güzelliğiyle sevgiliye benzetmiştir. Kendinin ise o maşuğa her yönden

⁴⁰ Uludağ, "Hırka", 305-306; Seccâdi, *Ferheng-i Istilâhât ve Ta'birât-i 'İrfânî*, 397; Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 387.

⁴¹ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 368/10.

⁴² Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 179/12.

⁴³ Merâgî, *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâgî*, 398/17.

âşık, perişan ve onun aşkıyla inleyen olduğunu söylemiştir.

SONUÇ

Divan edebiyatında Sâkî mefhumunu birçok şair şiirinde işlemiştir. Şairler sâkînin meclisteki görevlerinden, içki dağıtıp kadeh döndürmesinden, meclis düzenini sağlaması gibi birçok görevinden bahsetmiştir. Ayrıca bazı şiirlerde sâkînin güzelliğinden bahsetmiş, sâkîye sevgili diyerek onu yüceltmıştır.

Evhadüddîn-i Merâğî'nin Emir Ahmed-i Eşrefî tarafından Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-i Merâğî (Tahran 1362 hş.) adıyla neşredilen Dîvân'ı esas alınarak yapılan yaklaşık dokuz bin beytin incelenmesi sonucunda; sâkî kavramını otuz iki beyitte işlediği görülmektedir. Evhadî şiirlerinde sâkî mefhumundan; bezm meclisinin önemli unsurlarından olmasından, şarap dağıtmasından, kadehi döndürerek bezm meclisinde bulunanlara sunmasından, meclisin düzenini sağlamasından, meclistikileri sarhoş etmesinden, güzelliğinden ve ona ait güzellik unsurlarından, meclistikileri güzelliğiyle sarhoş etmesinden, bizzat sevgilinin kendisi olduğundan, dağıttığı şarabın ilahî aşk şarabı olduğundan bahsetmiştir. Mutasavvîf bir şair olan Evhadî'nin şiirlerinde işlediği sâkî kavramında tasavvufî izlere rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. Hakkı. "Hırkayı (Deveyi, Şalvarı) Şaraba Vermek Söyleyişi Üzerine Art-Zamanlı Yöntemle Bir Deneme", *Milli Folklor* 23 (2011), 85-90.
- Aslanoğlu, Osman. *İran Şiirinin Kraliçesi Pervîn-i İ'tisâmî Divan Tahlilî*. İstanbul: Name Yayınları, 2018.
- Bahadır, Savaşkan Cem. *Divan Edebiyatında Şarap ve İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Belenkuyu, Bekir. "Lâmîi Çelebi'nin Mesnevilerinde Sakinameler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8 (2019), 291-313.
- Camî, Nureddin Abdurrahmân. *Nefehâtu'l-uns*. Tahran: İntişârât-i Firdovs, 1386/2007.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017.
- Ekici, Hasan. "Bâkî Divan'ında Sâkî Mefhumu". *Journal of Turkish Language and Literature* 3 (2017), 55-76.
- Erbay, Nazire. "Mevlânâ'nın Rubâilerinde Tekâmülün Dört Unsuru Şarap, Kadeh, Sâkî ve Şems", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (2016), 101-112.
- Hayyâmpûr, Abdurresûl. *Ferheng-i Sohenverân*. Tahran: İntişârât-i Firdovs, 1368/1989).
- Kılıç, Mehmet. "Sünbülzâde Vehbi'nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2016), 403-404.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler*, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Merâğî, Evhadüddin, *Kulliyât-i Eş'âr-i Evhadî-yi İsfahânî*. Tahran: İntişârât-i Çârîh, 1391/1983.
- Merâğî, Evhadüddin. *Dîvân-i Kâmil-i Evhadî-yi Merâğî*. Tahran: İntişârât-i Mehâret,

1362/2012.

Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Berikan Yayıncılık, 2013.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Safâ, Zebihullâh. *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân*. Tahran: İntişârât-i Çabek, 1386/2007.

Seccâdî, Seyyid Cafer. *Ferheng-i Istilâhât ve Ta'bîrât-i 'İrfânî*. Tahran: Çâphâne-yi Firdovs, 1393/1985.

Uludağ, Süleyman. "Hırka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17/373-374.

Üstüner, Kaplan. *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017.